

LITERATURA DAWNEJ POLSKI

I. NARODZINY LITERATURY. KSZTAŁTOWANIE SIĘ FORM WYRAZU W PIŚMIENNICTWIE POLSKIEGO ŚREDNIOWIECZA:

- Rozwój kultury pisma w Polsce wieków średnich.
- Najważniejsze gatunki literackie polskiego średniowiecza.
- Oddziaływanie wzorów obcych (poezja liturgiczna, kierunki rozwoju historiografii i hagiografii, kazanie, dramat średniowieczny, promieniowanie kultury rycerskiej i *amour courtois*).
- Poszukiwanie tożsamości (pierwsze teksty literackie w języku polskim i ich funkcja społeczna oraz artystyczna, pierwsze przekłady biblijne).
- Średniowieczny świat wyobraźni (wzory osobowe, wzory miłości, rola symbolu i alegorii, wyobrażenia zaświatów, symbolika liczb, koncepcja czasu).

Utwory:

By czas nie zaćmił i niepamięć. Wybór kronik średniowiecznych, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1975 (kroniki: Galla Anonima, Wincentego Kadłubka, Jana Długosza).

Średniowieczna pieśń religijna polska, oprac. M. Korolko, wyd. 2. Wrocław 1980, BN, s. I, nr 65 (*Bogurodzica, Jezusa Judasz sprzedał za pieniądze nędzne, Krzyżu wierny i wyborny, Augustus kiedy krolował, Zdrow bądź Jezu maluski, jenżeś krol niebieski, Dziecię namilejsze, proszę cie, nie płaczy, Mocne Boskie tajemności, Posłuchajcie, bracia miła, Już się anjeli wiesielą, Jasne Krystowo oblicze*).

Toć jest dziwne a nowe. Antologia literatury polskiego średniowiecza, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1987 (*Tragedia Piotra Włostowica, dwa wybrane żywoty świętych, Brunon z Kwerfurtu, Żywot św. Wojciecha, O życiu i cudach św. Jadwigi*).

Polska poezja świecka XV wieku, oprac. M. Włodarski, wyd. 4, Wrocław 1997 lub wyd. nast., BN, s. I, nr 60 (*Wiersz Słoty o chlebowym stole, Dialog Mistrza Polikarpa ze śmiercią, Skarga umierającego, Dusza z ciała wyleciała, Pozdrawiam cię, panno godna, Dawnom zwiedził cudze strony*).

Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne, wyd.: W.R. Rzepka, W. Wydra, wstęp: M. Adamczyk. Warszawa–Poznań 1996 (*Rozmyślania dominikańskie, Rozmyślania przemyskie, Jan z Szamotuł, Kazania o Maryi Pannie czystej*).

Opracowania:

E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, przeł. i oprac. A. Borowski, Kraków 1997.

A. Dąbrówka, *Średniowiecze*, Warszawa 2007.

J. Le Goff, *Kultura średniowiecznej Europy*, tłum. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 1970 (i wyd. nast.).

- J. Huizinga, *Jesień średniowiecza*, przeł. T. Brzostowski, oprac. H. Barycz, S. Herbst, Warszawa 1961 (i wyd. nast.).
- C.S. Lewis, *Odrzucony obraz. Wprowadzenie do literatury średniowiecznej i renesansowej*, przeł. W. Ostrowski, Warszawa 1986.
- R. Mazurkiewicz, *Polskie średniowieczne pieśni maryjne. Studia filologiczne*, Kraków 2002.
- T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1995 (i wyd. nast.).
- E. Ostrowska, *O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków językowych*, Kraków 1967.
- D. de Rougemont, *Miłość a świat kultury zachodniej*, tłum. L. Eustachiewicz, Warszawa 1968 (i nast. wyd.).
- P. Stępień, *Z literatury religijnej polskiego średniowiecza. Studia o czterech tekstach: „Kazanie na dzień św. Katarzyny”, „Legenda o św. Aleksym”, „Lament świętokrzyski”, „Żołtarz Jezusow”*, Warszawa 2003.
- T. Witczak, *Literatura Średniowiecza*, Warszawa 1990 (i wyd. nast.).
- J. Woronczak, *Tropy i sekwencje*, w: *Strofika*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1964.
- Wyobraźnia średniowieczna*, red. T. Michałowska, Warszawa 1996 (tu zwłaszcza artykuły Stanisława Byliny, Teresy Michałowskiej, Macieja Włodarskiego).

II. MIKOŁAJ REJ: LITERACKIE PROWOKACJE „CZŁOWIEKA POCZCIWEGO”

- Szlachcic prostaczek i jego „biografia kreowana” (*Żywot... Mikołaja Reja, Żywot człowieka poczciwego*).
- Sprzymierzeniec czy wróg humanizmu; średniowieczne wzory gatunkowe i koncepcje funkcji literatury, renesansowa erudycja, reformacyjny dystans wobec „zdechłej skóry” (*Wizerunk*, utwory dramatyczne, *Żwierzyniec*).
- Pierwsze pióro polskiej reformacji; walka z Kościołem czy walka o Kościół (*Krótką rozprawą, Żwierzyniec*); „prosty Polak” wobec tajemnic biblijnych (*Postylla, Psalterz, Apokalypsis*).
- Społeczna pasja i krzywe zwierciadło satyry; poeta ruchu egzekucyjnego i obserwator-prześmiewca, mistrz karykatury, „Marchołat gruby a sprośny” (*Krótką rozprawą, Żwierzyniec, Figliki*).
- Między nudą a eksperymentem; strategie opisu przeczącego prawom percepcji, technika montażu i „filmowego kadru”, „mowa myślana”, eksploracja potoczności.
- Poeta obrazu; „zwierciadła” i „wizerunki”, konstrukcje emblematyczne.

Utwory:

Żywot człowieka poczciwego, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1956, BN, s. I, nr 152.

Wybór pism, oprac. A. Kochan, Wrocław 2006, BN, s. I, nr 308 (stąd: *Krótką rozprawą; Świętych słów a spraw Pańskich [...] Krojnika albo Postylla; Wizerunk własny żywota*

człowieka poczciwego; Żwierzyniec; Żywot i sprawy počciwego ślachcica polskiego Mikołaja Reja z Nagłowic).

Figliki, oprac. M. Bokszczanin, wstęp J. Krzyżanowski, Warszawa 1970, wyd. 2: Warszawa 1974.

Kupiec, oprac. A. Kochan, Warszawa 2008, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 36 [<https://ibl.waw.pl/36bps.pdf>].

Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego, w: *Dramaty biblijne XVI wieku*, wyd. K. Wilczewska, Lublin 2000.

Apokalypsis, red. W. Kriegseisen, oprac. M.M. Kacprzak, S. Kawczyński, J.T. Maciuszko, I. Winiarska, Warszawa 2005.

Opracowania:

M. Kacprzak, *Myśl o Bogu i człowieku w „Żywocie Józefa” Mikołaja Reja*, Warszawa 2003.

A. Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007.

A. Kochan, „*Żwierzyniec*” Mikołaja Reja. *Studium o utworze*, Wrocław 2003.

J. Krzyżanowski, *Mikołaja Reja „Krótka rozprawa” na tle swoich czasów*, Warszawa 1954 (lub w tenże: *W wieku Reja i Stańczyka*, Warszawa 1958, bądź w tenże: *Tradycje literackie polszczyzny*, Warszawa 1992).

J.T. Maciuszko, *Mikołaj Rej. Zapomniany teolog ewangelicki z XVI w.*, Warszawa 2002.

K. Meller, „*Noc przeszła, a dzień się przybliżył*”. *Studia o polskim piśmiennictwie reformacyjnym XVI wieku*, Poznań 2004.

Mikołaj Rej w czterechsetlecie śmierci, Wrocław 1971 (tu zwłaszcza artykuły T. Bieńkowskiego, M. Korolki, J. Krzyżanowskiego, S. Nieznanowskiego, E. Ostrowskiej, B. Otwinowskiej, J. Pelc, J. Ziomka).

Mikołaj Rej w pięćsetlecie urodzin. Studia literaturoznawcze, red. J. Sokolski, M. Cieński, A. Kochan, Wrocław 2006.

„*Pamiętnik Literacki*” 1969, z. 4 [<http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=7831>] (tu zwłaszcza artykuły: H. Dziechcińska, *Szlachcic idealny w „Żywocie człowieka poczciwego”, czyli narracja perswazyjna*; J. Krzyżanowski, *O „Figlikach” Mikołaja Reja*; J. Pelc, *Rola emblematów oraz konstrukcji im pokrewnych w twórczości Mikołaja Reja*; W. Weintraub, *Paradoksy „poćciwości” Reja*).

P. Stępień, *Śmiech w czasach ostatecznych. Tematyka religijna w „Figlikach” Mikołaja Reja*, Warszawa 2013.

Studia nad Mikołajem Rejem. Twórczość i recepcja, praca zbiorowa w 400-lecie śmierci Mikołaja Reja 1569–1969, red. B. Nadolski, Gdańsk 1971 (tu głównie artykuły J. Kotarska, E. Kotarski, B. Nadolski, T. Podgórska).

L. Ślękowa, *Mikołaj Rej a średniowieczna kultura literacka w świetle „Zwierzynca” i „Zwierzynadła”*, „*Pamiętnik Literacki*” 1992, z. 2

[<http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=11616>].

T. Witczak, *Studia nad twórczością Mikołaja Reja*, Warszawa 1975.

J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1995 (lub wyd. nast.).

III. MIĘDZY FLORENCJĄ, GENEWĄ A KRAKOWEM. HUMANIZM I REFORMACJA W POLSCE

– Rozwój humanizmu w Europie; *studia humaniora* jako instrument kształtowania nowego ideału osobowego; filologiczne i etyczne aspekty humanizmu; humanistyczne próby odnowienia łaciny; *imitatio antiquorum*; Erazmiańska wersja humanizmu.

– Humanizm polskich poetów nowołacińskich (Paweł z Krosna, Jan Dantyszek, Mikołaj Hussowski, Andrzej Krzycki, Klemens Janicki); imitacje antycznych form gatunkowych i metrycznych; funkcje sztafażu mitologicznego i klasycznej stylistyki; wzór Horacego i Owidiusza (Janicki); wzory renesansowej poezji łacińskiej w Europie Zachodniej (Krzycki, Janicki); obrazy Polski w poezji łacińskiej (Hussowski, Krzycki, Janicki), poszukiwanie odrębności wyrazu.

– Reformacja a postulat odnowy chrześcijaństwa; najważniejsze wyznania reformowane w Rzeczypospolitej (luteranie, kalwiński, arianie) a ich wpływ na literaturę polską; „poetyka protestancka”, czyli ideał *sermo humilis* wobec retorycznych ideałów humanizmu; wpływ reformacji na rozwój piśmiennictwa religijnego w języku polskim.

– Wersje polskiego erazmianizmu; humanizm a *christianitas*; poezja pogańska czy chrześcijańska (Jan Dantyszek), pytania o liturgię w języku polskim i Kościół narodowy (Andrzej Frycz Modrzewski, Stanisław Hozjusz), humanistyczna filologia a przekłady biblijne (Biblia Brzeska, Biblia Nieświeska, Biblia Jakuba Wujka).

– Humanista na dworze (Łukasz Górnicki); ideały osobowe renesansu (dworzanin, książę, senator); piękno umysłu w codzienności życia społecznego.

Utwory:

Antologia poezji polsko-łacińskiej 1470–1543, wstęp i oprac. A. Jelicz, Szczecin 1985.

Erazm z Rotterdamu, *Ciceronianus*, w: tenże, *Rozmowy (wybór)*, przeł. M. Cytowska, Warszawa 1969.

Erazm z Rotterdamu – Anonim, *Księgi, które zowią język*, wyd. J. Dąbkowska-Kujko, Warszawa 2019, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 44.

Łukasz Górnicki, *Dworzanin polski*, w: tenże, *Pisma*, t. 1., oprac. i wstęp R. Pollak, Warszawa 1961.

Stanisław Hozjusz, *Księgi o jasnym a szczyrym słowie Bożym*, Kraków 1999.

J. Kochanowski, *Pieśni*, oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 1997, BN, s. I, nr 100.

J. Kochanowski, *Odprawa posłów greckich*, oprac. T. Ulewicz, Wrocław 1974, BN, s. I, nr 3.

Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, przeł. E. Jędrkiewicz, w: tenże, *Wybór pism*, oprac. i wstęp W. Voise, Wrocław 1977.

Erazm Otwinowski, *Pisma poetyckie*, wyd. P. Wilczek, Warszawa 1999, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 15 [<https://ibl.waw.pl/15bps.pdf>].

Mikołaj Rej, *Apokalypsis*, red. W. Kriegseisen, oprac. M.M. Kacprzak, S. Kawczyński, J.T. Maciuszko, I. Winiarska, Warszawa 2005.

Opracowania:

Andrzej Frycz Modrzewski i problemy kultury polskiego odrodzenia, red. T. Bieńkowski, Wrocław 1974 (tu zwłaszcza artykuł B. Otwinowskiej o Fryczu i Hozjuszu).

C. Backvis, *Szkice o kulturze staropolskiej*, Warszawa 1975 (tu szkice o Krzyckim i o Mikołaju z Hussowa).

P. Burke, *Kultura i społeczeństwo w renesansowych Włoszech*, przeł. W.K. Siewierski, Warszawa 1991.

A. Borowski, *Renesans*, Warszawa 1992.

E. Garin, *Powrót filozofów starożytnych*, przeł. A. Dutka, Warszawa 1993.

J. Huizinga, *Erazm*, przeł. M. Kurecka, Warszawa 1964.

Humanitas (paideia). Antropologia humanistyczna w kontekstach filozoficznych, t. 1–2, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 2009 (studia J. Domańskiego, W. Pawlaka, A. Nowickiej-Jeżowej, M. Kacprzak).

Humanitas i christianitas w kulturze polskiej, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2009 (studia M. Hanusiewicz-Lavallee, K. Meller, J. Maciuszki).

Humanizm – historie pojęcia, red. A. Borowski, Warszawa 2009 (studia A. Gorzkowskiego, J. Koryla).

A. Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007.

Klasycyzm. Estetyka – doktryna – antropologia, red. K. Meller, Warszawa 2009 (studia E. Buszewicz, S. Graciottego, M. Szczot).

P.O. Kristeller, *Humanizm i filozofia. Cztery studia*, red. L. Szczucki, Warszawa 1985.

J. Pelc, *Literatura renesansu w Polsce*, Warszawa 1995.

R. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. 1: *Od początku do 1638 roku*, Poznań 2016.

M. Ptasiński, *Reformacja w Polsce a dziedzictwo Erazma z Rotterdamu*, Warszawa 2018.

T. Ulewicz, „*Iter Romano-Italicum Polonorum*” czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie, Kraków 1999.

M. Wojtkowska-Maksymik, *Gentiluomo cortigiano i dworzanin polski. Dyskusja o doskonałości człowieka*, Warszawa 2007.

S. Zabłocki, *Poezja polsko-lacińska wczesnego renesansu. Wybrane zagadnienia*, w: *Problemy literatury staropolskiej. Seria druga*, Wrocław 1973.

J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1995 (lub wyd. nast.).

IV. JAN KOCHANOWSKI: KLASYCZNE PIĘKNO MUZY SARMACKIEJ

– Miejsce imitacji w poetyce humanistycznej; zwrot *ad fontes*; ideały i gatunki klasyczne w literaturze renesansowej; zasada *decorum*; program (Sperone Speroni, Bernardino Tomitano, Pierre Ronsard) przeniesienia i kształtowania tradycji klasycznej w literaturach języków nowożytnych; edukacja Kochanowskiego i jego rozeznanie w aktualnych programach literackich.

– Horacjanizm Jana Kochanowskiego (*Pieśni, Fragmenta, Pieśń świętojańska o Sobótce, Psalterz Dawidów*); przekłady i parafrazy z poezji Horacego; wprowadzenie gatunku pieśni stroficznej do poezji polskiej; zasada *varietas* i *brevitas*; zróżnicowanie strofiki; rozwijanie

struktur dyskursywno-argumentacyjnych w liryce; kreacja podmiotu-poety, kreacje adresatów w imitacjach horacjańskich; polonizacje i adaptacje motywów oraz imion antycznych.

– Wzory elegii rzymskiej w *Elegiarum libri IV* (Propercjusz, Tibullus, Katullus, Owidiusz, Horacy); kreacja elegika-poety Sarmacji; kreacja Lidii.

– Cyceon i fascynacje neostoickie; motywy cyceońskie w „*Czego chcesz od nas, Panie...*”; inspiracje stoickie w *Pieśniach*; koncepcja cnoty i „statecznego umysłu” przeciwstawionych odmiennościom Fortuny; Cyceoński „kwadrat cnót” kardynalnych w *Wykładzie cnoty*; inspiracje cyceońskie i dyskusja z cyceonianizmem w *Przy pogrzebie rzecz* i w *Trenach*.

– Klasyczny rodowód *Fraszek*; tradycja epigramatyczna i problem wielogatunkowości zbioru; klasyczna funkcja fraszek autotematycznych traktowanych jako węzłowe punkty w kompozycji zbioru; inspiracje płynące z poezji greckiej i rzymskiej (Anakreont, Katullus, Marcjalis); *Foricoenia* jako epigramaty łacińskie.

– *Odprawa posłów greckich* jako próba tragedii klasycznej; kompozycja dzieła i autorskie strategie mające na celu zachowanie klasycznych trzech jedności; problem tragizmu w *Odprawie*; kreacje głównych protagonistów; pieśni chóru wobec tradycji liryki greckiej; problem polonizacji i adaptacji w *Odprawie*.

Utworky:

J. Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, wstęp i oprac. K. Meller, Kraków 1997.

J. Kochanowski, *Odprawa posłów greckich*, oprac. T. Ulewicz, Wrocław 1974, BN, s. I, nr 3.

J. Kochanowski, *Pieśni*, oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 1997, BN, s. I, nr 100 (stąd także: *Pieśń świętojańska o Sobótce*).

J. Kochanowski, *Treny*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1997, BN, s. I, nr 1 (lub wyd. nast.).

J. Kochanowski, *Z łacińska śpiewa Słowian muza...*, przeł. L. Staff, Warszawa 1982.

J. Kochanowski, *Muza, Fragmenta, Przy pogrzebie rzecz, Wykład cnoty, Do Stanisława Fogelwedera*, w: tenże, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1989.

J. Kochanowski, *Fraszki*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1998, BN, s. I, nr 163.

Opracowania:

J. Abramowska, *Ład i Fortuna. O tragedii renesansowej w Polsce*, Wrocław 1974.

J. Abramowska, *Poeta zgody*, w: *Pisarze staropolscy. Sylwetki*, red. S. Grzeszczuk, t. 2, Warszawa 1997, s. 71–147.

C. Backvis, *Szkice o kulturze staropolskiej*, Warszawa 1975 (tu szkic o *Odprawie posłów greckich*).

A. Gorzkowski, *Bene atque ornate. Twórczość łacińska Jana Kochanowskiego w świetle lektury retorycznej*, Kraków 2004.

Z. Głombiowska, *Łacińska i polska muza Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1988.

Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – twórczość – recepcja, t. 1, red. J. Pelc, P. Buchwald-Pelcowa, B. Otwinowska, Lublin 1989.

Jan Kochanowski i epoka renesansu. W 450. rocznicę urodzin poety 1530–1980, red. T. Michałowska, Warszawa 1984 (studia J. Abramowskiej, T. Michałowskiej, J. Pelca, K. Staweckiej, M. Cytowskiej, S. Grzeszczuka, J. Axera).

Jan Kochanowski. Interpretacje, red. J. Błoński, Kraków 1989 (studia J. Starnawskiego, S. Nieznanowskiego, J. Ziomka, S. Sawickiego, S. Grzeszczuka, K. Ziemby, A. Borowskiego, D.P.A. Piriego).

- A. Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007.
 R. Krzywy, *Sztuka wyborów i dar inwencji. Studium o strukturze gatunkowej poematów Jana Kochanowskiego*, Warszawa 2008.
 S. Łempicki, *Renesans i humanizm w Polsce*, Warszawa 1952 (tu szkice o fraszkach polskich i łacińskich).
 J. Pelc, *Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001.
 J. Sokolski, *Lipa, Chiron i labirynt. Esej o „Fraszkach”*, Wrocław 1998.
 W. Weintraub, *Nowe studia o Janie Kochanowskim*, Kraków 1991.
 W. Weintraub, *Rzecz czarnoleska*, Kraków 1977.
 J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1995 (lub wyd. nast.).

V. JAN KOCHANOWSKI: HUMANIZM NIEKLASYCZNY

- Nieklasyczne piękno Biblii; *Psalterz Dawidów* jako triumf poety, który wdarł się „na skałę pięknej Kalijopy” (sens metafory); zamiar twórczy Kochanowskiego w kontekście innych parafraz psalmicznych czasu renesansu (Campensis, Buchanan, Beza, w Polsce Wróbel, Rej, Lubelczyk); parafraza jako próba pogodzenia klasycyzmu z tradycją judeochrześcijańską; konfesyjne nacechowanie parafrazy wierszowanej w renesansowej Europie; dylematy twórcze Kochanowskiego zapisane w *Liście do Stanisława Fogelwедера*; horacjanizm *versus* poezja biblijna; strofika przeciwstawiona zasadzie paralelizmu i powtarzalności; wstrzemięźliwość w wykorzystywaniu sztafażu antycznego i w zabiegach adaptacyjnych; wierność stylistyczna i obrazowa względem oryginału; śmiałe antropomorfizacje w kreacji Boga; język ekspresywny, odważny, zmysłowy; odwaga w wykorzystywaniu biblijnych symboli fizjologicznych.
- Okruchy folkloru; tradycja rodzimej pieśni melicznej w *Pieśniach*; „polska Arkadia” w *Pieśni świętojańskiej o Sobótce*; napięcie pomiędzy gatunkiem klasycznej idylli a stylizacją na „proste pieśni”; realia polskiej wsi (nazwa Czarnolas, stos sobótkowy, odniesienia do przyrody, przysłów, strojów, zabaw i obrzędów); pogańska tradycja Sobótki; okruchy pieśni ludowych w tekście Kochanowskiego.
- *Fraszki* jako zbiór wielogatunkowy; możliwy kod ezoteryczny we *Fraszkach*; tajemnice „labiryntu” Kochanowskiego.
- Rewizja stoicyzmu; kontekst biograficzny *Trenów* oraz oracji *Przy pogrzebie rzecz*; związki między tekstami; odniesienia do *Rozmów tuskulańskich* Cyncerona i dyskusja z nim; dystans i polemika ze strategią „statecznego serca” i „jednakiego umysłu”; antyteza natury i rozumu; *Treny* jako dramat pychy i pokory; funkcja odniesień religijnych.

Utwory:

- J. Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, wstęp i oprac. K. Meller, Kraków 1997.
 J. Kochanowski, *Pieśni*, oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 1997, BN, s. I, nr 100. (Stąd także: *Pieśń świętojańska o Sobótce* oraz *Pieśń „Czego chcesz od nas, Panie... ”*).
 J. Kochanowski, *Treny*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1997, BN, s. I, nr 1.
 J. Kochanowski, *Fragmenta, Przy pogrzebie rzecz, List do Stanisława Fogelwедера*, w: tenże, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1989.
 J. Kochanowski, *Fraszki*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1998, BN, s. I, nr 163.

Opracowania:

- P. Buchwald-Pelcowa, *Nad Psalmami i psalterzami polskimi XVI wieku*, w: *Nurt chrześcijański w literaturze polskiej. Średniowiecze-Renesans*, red. S. Nieznanowski, J. Pelc, Lublin 1994.
- S. Graciotti, *Fraszki i „fraszki”*. *Z Padwy do Polski*, w: tenże, *Od Renesansu do Oświecenia*, t. 1, Warszawa 1991.
- A. Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007.
- Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – twórczość – recepcja*, t. 1, red. J. Pelc, P. Buchwald-Pelcowa, B. Otwinowska, Lublin 1989 (tu zwłaszcza szkice J. Domańskiego, K. Górskiego, S. Graciottiego, B. Otwinowskiej, A. Nowickiej-Jeżowej, L. Pszczołowskiej).
- Jan Kochanowski. Interpretacje*, red. J. Błoński, Kraków 1989 (tu zwłaszcza prace o *Trenach*).
- J. Krzyżanowski, *Paralele*, wyd. 2, Warszawa 1961 (szkice o Kochanowskim).
- A. Nowicka-Jeżowa, *Spotkania w labiryncie. Szkice o poezji Jana Kochanowskiego*, Kraków 2019.
- J. Pelc, *Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001.
- J. Sokolski, *Lipa, Chiron i labirynt. Esej o „Fraszkiach”*, Wrocław 1998.
- J. Schulte, *Jan Kochanowski i renesans europejski. Osiem studiów*, przeł. K. Wierzbicka-Trwoga, Warszawa 2012.
- W. Weintraub, *Rzecz czarnolesska*, Kraków 1977.
- Wiązanie sobótkowe. Studia o Janie Kochanowskim*, red. E. Lasocińska, W. Pawlak, Warszawa 2015 (studia zwł. J. Krocza, M. Prejsa, W. Ryczka).
- K. Ziemba, *Humanitas obywatelska Jana Kochanowskiego*, w: *Humanitas (paideia). Antropologia humanistyczna w kontekstach filozoficznych*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 2009, t. 1, s. 385–404.
- K. Ziemba, *Jan Kochanowski jako poeta egzystencji*, Warszawa 1994.
- J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1995 (lub wyd. nast.).

VI. MIKOŁAJ SĘP SZARZYŃSKI I POECI PRZEŁOMU BAROKOWEGO

- Kultura potrydencka: wobec humanizmu i reformacji; dążenia do pogodzenia tradycji kościelnej i osiągnięć humanizmu; ignacjanizm i mistycyzm hiszpański jako nowe nurty duchowości, a zarazem czynniki odnowy literatury religijnej.
- Kształtowanie się nowej dykcji poetyckiej; poszukiwania gatunkowe – sonet, kancona, madrygał, epos chrześcijański; wzory humanistycznej poezji łacińskiej – George Buchanan, Gianfrancesco Vitale, Jacopo Sannazaro, Giovanni Pontano i Jacobus Pontanus – oraz poezji włoskiej (petrarkizm duchowny) – Petrarca, Bernardo Tasso, Gabriele Fiamma); inwersyjność, tok przerzutniowy, eksperymenty rymowe i wierszowe; kwestia inspiracji manierystycznych w poezji przełomu XVI i XVII wieku.
- Między poezją religijną a erotyczną (problem erotyków Sępa, literacka konwersja Kaspra Twardowskiego, język czułej miłości w poezji Stanisława Grochowskiego, tranzytywność motywów).

– Nowa kreacja podmiotu w liryce religijnej (Sęp, Grabowiecki); odejście od konwencji modlitwy „zwrotu i prośby”, przenikanie elementów medytacji do liryki, kształtowanie się form rozmyślenia poetyckiego, języka sporu z Bogiem, pytań egzystencjalnych.

Utwory:

G. Czaradzki, *Rytmy o porodzeniu przeznaczystszym Bogarodzice Panny Maryjej*, wyd. i oprac. R. Mazurkiewicz i E. Buszewicz, Warszawa 2009.

S. Grabowiecki, *Rymy duchowne*, wyd. K. Mrowcewicz, Warszawa 1996, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 5 [<https://ibl.waw.pl/5bps.pdf>].

S. Grochowski, *Wirydarz abo kwiatki rymów duchownych o Dziecięciu Panu Jezusie*, wyd. J. Dąbkowska, Warszawa 1997, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 8 [<https://ibl.waw.pl/8bps.pdf>].

K. Miaskowski, *Rytmy*, wyd. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 1995, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 3 [<https://ibl.waw.pl/3bps.pdf>].

M. Sęp Szarzyński, *Poezje zebrane*, wyd. R. Grześkowiak, A. Karpiński przy współudziale K. Mrowcewicza, Warszawa 2001, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 23.

T. Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, przeł. P. Kochanowski, oprac. R. Pollak, Wrocław 1951, BN, s. II, nr 4.

K. Twardowski, *Lekcje Kupidynowe*, wyd. R. Grześkowiak, Warszawa 1997, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 16 [Wprowadzenie do lektury: http://www.staropolska.pl/barok/grzeskowiak_wprowadzenie_lekcje.html; utwory: http://staropolska.pl/barok/K_Twardowski/Lekcje.html].

K. Twardowski, *Łódź młodzi*, wyd. R. Grześkowiak, Warszawa 1998, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 11 [Wprowadzenie do lektury: http://www.staropolska.pl/barok/Twardowski_Lodz_mlodzi.xml].

Opracowania:

J. Błoński, *Mikołaj Sęp Szarzyński a początki polskiego baroku*, Kraków 1967 (lub wyd. nast.).

Corona scientiarum. Studia z historii literatury i kultury nowożytnej ofiarowane Profesorowi Januszowi Pelcowi, red. J.A. Chrościcki, J. Głazewski, M. Prejs, K. Mrowcewicz, Warszawa 2004 (artykuły z części pierwszej).

Formowanie kultury katolickiej w dobie potrydenckiej. Powszechność i narodowość katolicyzmu polskiego, red. J. Dąbkowska-Kujko, Warszawa 2016.

R. Grześkowiak, *Przypowieść na dzień św. Marcina. Pomiędzy „Lekcjami Kupidynowymi” a „Łodzią młodzi” Kaspra Twardowskiego*, w: *Literatura polskiego baroku w kręgu idei*, red. A. Nowicka-Jeżowa, M. Hanusiewicz, A. Karpiński, Lublin 1995.

Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998 (lub wyd. nast.).

K. Mrowcewicz. *Czemu wolność mamy? Antynomie wolności w poezji Jana Kochanowskiego i Mikołaja Sępa Szarzyńskiego*, Wrocław 1987.

K. Mrowcewicz, *Dwie Jerozolimy. Kacpra Twardowskiego lektura „Goffreda”*, „Barok” 1995, z. 2.

A. Litwornia, *Sebastian Grabowiecki. Zarys monograficzny*, Wrocław 1976.

Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej, red. B. Otwinowska i J. Pelc, Wrocław 1984.

J. Sokołowska, *Od renesansu do baroku. Swoistość przełomu barokowego w Polsce*, w: *Religijność literatury polskiego baroku*, red. Cz. Hernas, M. Hanusiewicz, Lublin 1995.

Świt i zmierzch baroku, red. M. Hanusiewicz, J. Dąbkowska, A. Karpiński, Lublin 2002 (artykuły z części pierwszej).

VII. BAROKOWY ŚWIAT CUDÓW

– Nowe odczytania „księgi natury”; heliocentryzm, pojęcie nieskończoności, koncepcje Gassendiego i Kartezjusza oraz ich wpływ na kształtowanie się barokowej wyobraźni; idea świata w ruchu, świata wytraconego z dotychczasowej hierarchii kosmologicznej, zdeintegrowanego („nowa filozofia”), pełnego sprzeczności, a zarazem ukrytych korespondencji zjawisk, świata rozpościerającego się między „dwoma nieskończonościami”.

– Koncept jako instrument poznawania rzeczywistości, odnajdywania „jedności w wielości”; teoretycy pointy i konceptu (Maciej Kazimierz Sarbiewski, Baltazar Gracjan, Emmanuele Tesauro); koncept jako argument i fałszywy sylogizm, retoryka konceptu; koncept a gatunki literackie (epigramat, sonet, kazanie); kompozycyjna funkcja konceptu (twórczość angielskich „poetów metafizycznych” i Giambattisty Marina, poezja Jana Andrzeja Morsztyna, Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, Wespazjana Kochowskiego, Wacława Potockiego).

– Sensualizm poezji barokowej; zmysłowe piękno świata jako źródło inspiracji poetyckiej (Hieronim Morsztyn, Kasper Miaskowski, Szymon i Bartłomiej Zimorowicowie, Samuel Twardowski); ekspresja doznań sensualnych w języku poetyckim baroku (barwy, smaki, zapachy); topika pięciu zmysłów (Stanisław Grochowski, anonimowy przekład poematu Marina *Adon*, Klemens Bolesławiusz, Wacław Potocki); ignacjańskie *applicatio sensuum* w poezji religijnej; natura zmysłowa jako źródło zagrożenia.

– Teatralność kultury barokowej (architektura, sztuka ogrodów, elementy parateatralne w życiu społecznym); motyw teatru świata, świata jako spektaklu, snu, mistyfikacji (Szekspir, Calderon, w Polsce – Piotr Baryka *Z chłopca król*, Hieronim Morsztyn, Zbigniew Morsztyn).

– Poszukiwanie korespondencji sztuk; rozwój emblematyki (Zbigniew Morsztyn, Aleksander Teodor Lacki, Stanisław Herakliusz Lubomirski) i zjawisko poezji wizualnej.

– *Topoi* i motywy; woda i ogień jako wizualne emblematy zmienności, ruchu; obrazowanie kosmiczne; symbole kosztowności i drogich kamieni; zwierciadło – metafora samopoznania i motyw wanitatywny; rola światła i blasku w obrazowaniu poetyckim.

Utwory:

Helikon sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej, oprac. A. Vincenz, Wrocław 1989, BN, s. I, nr 259.

I w odmianach czasu smak jest. Antologia polskiej poezji epoki baroku, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1991.

Marino-Anonim, *Adon*, t. 1–2, oprac. L. Marinelli, K. Mrowcewicz, Roma–Warszawa 1993.
H. Morsztyn, *Wybór poezji*, oprac. R. Grześkowiak, Wrocław 2016, BN, s. I, nr 326.
Z. Morsztyn, *Emblemata*, oprac. J. i P. Pelcowie, Warszawa 2001.
Wysoki umysł w dolnych rzeczach zawiklany. Antologia polskiej poezji metafizycznej epoki baroku. Od Mikołaja Sępa Szarzyńskiego do Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, oprac. K. Mrowcewicz, Warszawa 1993.
M.K. Sarbiewski, *O poincie i dowcipie, czyli Seneka i Marcjalis*, w: tenże, *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*, przeł. S. Skimina, Wrocław 1958.
S. Twardowski, *Nadobna Paskwalina*, oprac. J. Okoń, Wrocław 1980, BN, s. I, nr 87.

Opracowania:

C. Backvis, *Panorama poezji polskiej epoki baroku*, t. 1–2, Warszawa 2003.
Czytanie Jana Andrzeja Morsztyna, red. D. Gostyńska, A. Karpiński, Wrocław 2000 (studia M. Hanusiewicz, D. Gostyńskiej, K. Mrowcewicza, P. Stępnia).
D. Gostyńska, *Retoryka iluzji. Koncept w poezji barokowej*, Warszawa 1991.
R. Grześkowiak, *Dialogi dzieł dawnych. Studia o intertekstualności literatury staropolskiej*, Gdańsk 2018 (tu zwłaszcza rozdz. 5, poświęcony emblematyce).
Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998 (lub wyd. nast.).
M. Hanusiewicz, *Święte i zmysłowe w poezji religijnej polskiego baroku*, Lublin 1998.
Koncept w kulturze staropolskiej, red. L. Ślęk, A. Karpiński, W. Pawlak, Lublin 2005.
J. Kotarska, *Theatrum mundi. Ze studiów nad poezją staropolską*, Gdańsk 1998.
K. Mrowcewicz, *Trivium poetów polskich epoki baroku: klasycyzm – manieryzm – barok. Studia nad poezją XVII stulecia*, Warszawa 2005.
A. Nowicka-Jeżowa, *Jan Andrzej Morsztyn i Giambattista Marino. Dialog poetów europejskiego baroku*, Warszawa 2000.
J. Pelc, *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993.
J. Pelc, *Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002.
M. Prejs, *Poezja późnego baroku. Główne kierunki przemian*, Warszawa 1989.
J. Sokolski, *Barokowa księga natury. O europejskiej symbolografii wieku siedemnastego*, Wrocław 1992.
J. Sokołowska, *Dwie nieskończoności. Szkice o literaturze barokowej Europy*, Warszawa 1978.

VIII. SARMACKA SWOJSKOŚĆ I OBCOŚĆ

- Pojęcie sarmatyzmu, mit sarmacki i jego kształtowanie się w historiografii oraz kulturze polskiej, składniki ideologii sarmackiej, ich wyraz polityczny, społeczny i obyczajowy.
- Dom w kulturze sarmackiej (Miaskowski, Potocki, Kochowski, S. Twardowski), patriarchalny i agrarny wymiar sarmatyzmu (ideał życia ziemiańskiego, ładu rodzinnego, miejsce kobiety w sarmackim mikrokosmosie), afirmacja swojskości i tutejszości przeciwstawionych obcemu, nieznanemu i złowrogiemu światu zewnętrznemu, pytania o sarmacką ksenofobię, stereotyp obcego: Włocha, Francuza, Niemca, Żyda.
- Religijność sarmacka (Potocki, Kochowski, Pasek, Kitowicz); zjawisko sarmatyzacji katolicyzmu w wieku XVII, rozwój pieśni religijnej w wieku XVII (kolędy, pieśni pasyjne); popularność sanktuariów lokalnych i kształtowanie się specyficznie polskich form pobożności (kalwarie, Gorzkie Żale etc.); mechanizm polonizacji i adaptacji w sarmackiej literaturze i kulturze religijnej; teatralność obrzędów religijnych.

- Gust sarmacki; upodobanie do splendoru i przepychu, fascynacja Orientem; tradycjonalizm przeciwstawiony modnym importom; teatralność obyczajów; estetyka i retoryka nadmiaru, upodobanie do hiperboli.
- Ideały republikańskie i militarne (Potocki, Kochowski, Pasek); funkcja wzorów rzymskich w kulturze sarmackiej; idea *antemurale Christianitatis*; społeczna i kulturowa ranga rycerza;
- Sarmacki premesjanizm (Kochowski, *Psalmodia polska*); kształtowanie się koncepcji narodu wybranego przez Boga; historyczna rola polskiej szlachty broniącej Europę przed niewiernymi; mężowie wybrani w *Psalmidii*; funkcja stylizacji psalmicznej i jej związek z koncepcją mesjańską.

Utworky:

- I w odmianach czasu smak jest. Antologia polskiej poezji epoki baroku*, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1991.
- J. Kitowicz, *Opis obyczajów za Augusta III*, t. 1–2, oprac. R. Pollak, Wrocław 2003 (lub inne wydanie).
- W. Kochowski, *Utwory poetyckie. Wybór*, oprac. M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, BN, s. I, nr 92.
- J.C. Pasek, *Pamiętniki*, oprac. W. Czapliński, Wrocław 1979, BN, s. I, nr 62.
- W. Potocki, *Wiersze wybrane*, oprac. S. Grzeszczuk, wstęp J. Gruchała, Wrocław 1992, BN, s. I, nr 19.
- Śluchaj mię, Sauromatha. Antologia poezji sarmackiej*, oprac. K. Koehler, Kraków 2002.
- S. Twardowski, *Przeważna legacja Krzysztofa Zbaraskiego [...]*, wyd. R. Krzywy, Warszawa 2000, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 17.

Opracowania:

- C. Backvis, *Panorama poezji polskiej epoki baroku*, t. 1–2, Warszawa 2003.
- T. Chrzanowski, *Wędrowki po Sarmacji europejskiej. Eseje o sztuce i kulturze staropolskiej*, Kraków 1988.
- A. Czechowicz, *Katolicyzm sarmacki*, w: *Humanitas i christianitas w kulturze polskiej*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2009, s. 191–222.
- M. Eustachiewicz, „*Psalmodia polska*” *Wespazjana Kochowskiego na tle staropolskich stylizacji biblijnych*, „Pamiętnik Literacki” 1974, z. 2.
[\[http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=1722\]](http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=1722)
- Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998 (lub wyd. nast.).
- A. Karpiński, *Staropolska poezja ideałów ziemiańskich*, Wrocław 1983.
- Literatura i kultura polska po „potopie”*, red. B. Otwinowska i J. Pelc przy współudziale B. Fałęckiej, Wrocław 1992.
- J. Malicki, *Słowa i rzeczy. Twórczość Wacława Potockiego wobec polskiej tradycji literackiej*, Katowice 1980.
- A. Nowicka-Jeżowa, *Barok polski między Europą i Sarmacją*, cz. 1: *Profile i zarysy całości*, Warszawa 2009–2011.
- J. Pelc, *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993.
- J. Pelc, *Sarmatyzm*, w: *Słownik literatury staropolskiej*, red. T. Michałowska, Warszawa 1990.
- M. Prejs, *Poezja późnego baroku. Główne kierunki przemian*, Warszawa 1989.
- J. Rytel, *Pamiętniki Paska na tle pamiętnikarstwa staropolskiego*, Wrocław 1962.

J. Tazbir, *Rzeczpospolita i świat. Studia z dziejów kultury XVII w.*, Wrocław 1971.
T. Ulewicz, *Zagadnienie sarmatyzmu w kulturze i literaturze polskiej*, Kraków 1963.
Wspazjan Kochowski w kręgu kultury literackiej, red. D. Chemperek, Lublin 2003.
Wiek XVII – kontrreformacja – barok. Prace z historii literatury, red. J. Pelc, Wrocław 1970.

IX. JAN ANDRZEJ MORSZTYN: RETORYKA KOMPLEMENTU, SKARGI I SZYDERSTWA

- Marinizm i nurt *precieux* jako najważniejsze konteksty twórczości Morsztyna; Morsztyn jako najwybitniejszy z polskich marinistów; zainteresowanie kształtującym się klasycyzmem francuskim.
- Wzory mowy konceptystycznej; patronat Marcjalisa i Marina; koncept jako fałszywy argument; kompozycyjna funkcja konceptu w poezji Morsztyna; *Kanikuła* jako cykl konceptystyczny; transformacje kodu petrarkistowskiego.
- Nowy typ erotyki; sensualność i dworność; ekspresja zmysłowej pieśczości i wzory poezji neokatulliańskiej (Janus Secundus); retoryka miłosnej skargi i koncepcja miłości jako gry.
- Gatunki literackie (sonet, kancona, madrygał, pieśń, fraszka, sielanka dramatyczna, tragedia etc.); formy wierszy enumeracyjnych; konwencjonalna metaforyka poezji kunsztownej i jej różnorodne trawestacje w twórczości Morsztyna; „dwie poetyki” Morsztyna – kunsztowna i sarmacka; współistnienie dworności i rubaszości; funkcja groteski w poezji Morsztyna.
- Typ poezji gabinetowej, prywatnej, powierzanej rękopisom, zrodzonej z dwornej konwersacji i jej służącej; inspiracje libertyńskie; ton sceptyczny i ironiczny w poezji Morsztyna; „zimny” konceptyzm wierszy religijnych; tajemnica *Pokuty w kwartanie*.

Utwory:

J.A. Morsztyn, *Utwory: zebrane*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1971.

Opracowania:

Amor vincit omnia. Erotyzm w literaturze staropolskiej, red. R. Krzywy, Warszawa 2008.
C. Backvis, *Panorama poezji polskiej epoki baroku*, t. 1–2, Warszawa 2003.
Czytanie Jana Andrzeja Morsztyna, red. D. Gostyńska i A. Karpiński, Wrocław 2000.
B. Fałęcka, *Jan Andrzej Morsztyn – poeta wirtuoz*, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 3 [<http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=7002>].
D. Gostyńska, *Retoryka iluzji. Koncept w poezji barokowej*, Warszawa 1991.
R. Grześkowiak, *Amor curiosus. Szkice o osobliwych tematach dawnej poezji erotycznej*, Muzeum Pałac w Wilanowie 2013.
M. Hanusiewicz, *Pięć stopni miłości. O wyobraźni erotycznej w polskiej poezji barokowej*, Warszawa 2004.
Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998 (lub wyd. nast.).
J. Kotarska, *Erotyk staropolski. Inspiracje i odmiany*, Wrocław 1980.
J. Kotarska, *Jedna czy dwie poetyki Jana Andrzeja Morsztyna*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Historycznoliterackie” 1974, nr 3.
J. Lewański, *Polskie przekłady Jana Baptysty Marina*, Wrocław 1974.
A. Nowicka-Jeżowa, *Jan Andrzej Morsztyn i Giambattista Marino. Dialog poetów europejskiego baroku*, Warszawa 2000.

J. Pelc, *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993.

P. Stępień, *Poeta barokowy wobec przemijania i śmierci. Hieronim Morsztyn, Szymon Zimorowic, Jan Andrzej Morsztyn*, Warszawa 1996.

X. WACŁAW POTOCKI: POEZJA Z ZIEMI I Z CIAŁA

– Dzieło Potockiego jako tekst otwarty, podległy niekończącym się modyfikacjom i zmianom; bogactwo i wielogatunkowość dzieła poetyckiego autora z Łużnej (epika, fraszka, pieśń, gatunki funeralne, parafrazy biblijne, przypowieści, stemmata, epigramaty, dramat religijny etc.), a zarazem amorficzność i aformalność tego dzieła; dygresyjność jako cecha stylu i jej funkcja estetyczna; pisanie jako tryb egzystencji; najważniejsze kolekcje poetyckie Potockiego.

– Inspiracje literackie: Biblia, Seneka, Liwiusz, Erazm z Rotterdamu, Kochanowski, John Barclay; rola doświadczenia ariańskiego w religijności poety i w kształtowaniu jego stosunku do Biblii; szczególny wpływ Biblii na twórczość Potockiego (tematyka, obrazowanie, gatunki, kreacja ja lirycznego, związki intertekstualne z Bibliami staropolskimi, „prywatna” egzegeza Księgi Świętej).

– Żywioł realistyczny w poezji Potockiego; zmysł satyryczny; natura jako źródło obrazowania; metaforyka agrarna i odwołująca się do innych zakresów świata przyrody; metaforyka kulinarna i fizjologiczna; zasoby mowy potocznej; materia przysłów i apoftegmatów.

– Autobiografizm w twórczości Potockiego; zacieranie granicy między ja rzeczywistym a ja kreowanym; doświadczenie osobiste i doświadczenie społeczne jako pełnoprawny temat literatury; historia jako źródło inspiracji.

Utworky:

W. Potocki, *Dzieła*, t. 1–3, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987.

W. Potocki, *Muza polska*, wyd. A. Karpiński, Warszawa 1996, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 4 [<https://ibl.waw.pl/4bps.pdf>].

W. Potocki, *Wojna chocimska*, oprac. A. Brückner, Wrocław 2003.

Opracowania:

C. Backvis, *Panorama poezji polskiej epoki baroku*, t. 1–2, Warszawa 2003.

A. Czechowicz, *Różność w rzeczach. O wyobraźni pisarskiej Wacława Potockiego*, Warszawa 2008.

J. Gruchała, *Wstęp*, w: W. Potocki, *Wiersze wybrane*, oprac. S. Grzeszczuk, Wrocław 1992, BN, s. I, nr 19.

Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1998 (lub wyd. nast.).

Koncept w kulturze staropolskiej, red. L. Ślęk, A. Karpiński, W. Pawlak, Lublin 2005 (artykuły o Wacławie Potockim).

M. Kaczmarek, *Sarmacka perspektywa sławy. Nad „Wojną chocimską” Wacława Potockiego*, Wrocław 1982.

L. Kukulski, *Prolegomena filologiczne do twórczości Wacława Potockiego*, Wrocław 1962.

J. Malicki, *Słowa i rzeczy. Twórczość Wacława Potockiego wobec polskiej tradycji literackiej*, Katowice 1980.

W. Pawlak, „*Paradoxa theologica*” Wacława Potockiego wobec kaznodziejskich „nowin”, „*Roczniki Humanistyczne*” 2002, z. 1 [<https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/issue/view/432>]

J. Pelc, *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993.

Potocki (1621–1696). Materiały z konferencji naukowej w 300-lecie śmierci poety, Kraków, 4–7 listopada 1996, red. W. Walecki, Kraków 1998.

„*Roczniki Humanistyczne*” (50) 2002, z. 1 (zeszyt specjalny poświęcony twórczości Wacława Potockiego) [<https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/issue/view/432>]

Wokół Wacława Potockiego. Studia i szkice staropolskie w 300. rocznicę śmierci poety, red. J. Malicki i D. Rott, Katowice 1997.

XI. DRAMAT STAROPOLSKI I JEGO ŻYWOTNOŚĆ W TEATRZE XX WIEKU

Dwa zjawiska do wyboru:

— Dramat i teatr średniowiecza: tradycja, tło liturgiczne; cechy gatunkowe dramatu liturgicznego oraz obrzędowego; inscenizacja, jej przebieg; czy zachowane teksty: *Visitatio Sepulchri*, *Skarga umierającego*, *Dusza z ciała wyleciała* i *Posłuchajcie, bracia miła* (*Lament świętokrzyski*) – to teksty poetyckie, czy mają już charakter tekstu dramatycznego?

— Teatr renesansu a średniowiecze: rozwój scen misteryjnych; misterium i moralitet; biblijne tło; inscenizacja: przebieg misterium: czas i przestrzeń – scena symultaniczna, mansjony; intermedia.

— Dramaty Mikołaja Reja: *Żywot Józefa* i *Kupiec* lub Mikołaja z Wilkowiecka *Historija o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*: struktura tekstu; dialogi a konstrukcja fabularna, czas i przestrzeń; dialog a didaskalia; patos i komizm sytuacji i słowa; groteska.

— Inscenizacje w teatrze XX wieku: Leon Schiller; Kazimierz Dejmek, Piotr Cieplak, Michał Zadara.

— Renesansowa tragedia klasyczna: Kochanowski i *Odprawa posłów greckich*; tradycja, struktura: wobec reguła i Seneki; premiera.

— Scena plebejska – komedia sowizdrzalska: *Wyprawa plebańska*, *Albertus z wojny*, *Komedyja rybałtowska nowa*.

— Barokowa scena dworska: wobec tradycji sowizdrzalskiej – *Z chłopów król* Piotra Baryki; wobec klasycyzmu francuskiego – *Cyd* Corneille’a – *Morsztyna* i jego premiera; teatr Wazów.

— Inne zjawiska sceny barokowej: twórczość Lubomirskiego – sielanka dramatyczna *Ermida* jako polemika z mitem arkadyjskim, komedie (lub *Komedyja Lopeza starego*), ich włoskie wzory; opera pasyjna *Utarczka krwawie wojującego Boga* – wyobraźnia emblematyczna, obrazy alegoryczne, technika kontrastu; barokowa teatralizacja życia: widowiska parateatralne.

Utwory (do wyboru):

- Antologia literatury sowizdrzalskiej*, oprac. S. Grzeszczuk, Wrocław 1985.
- P. Corneille – J.A. Morsztyn, *Cyd albo Roderyk*, wyd. A. Karpiński i A. Stepnowski, Warszawa 1999, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 16 [<https://ibl.waw.pl/16bps.pdf>].
- Dramaty biblijne XVI wieku*, oprac. K. Wilczewska, Lublin 2000 (M. Rej, *Żywot Józefa*, J. Zawicki, *Jeftes*).
- Dramaty staropolskie*, oprac. J. Lewański, Warszawa 1959–1963, t. 1–6.
- J. Kochanowski, *Odprawa posłów greckich*, oprac. T. Ulewicz, Wrocław 1974, BN, s. I, nr 3.
- S.H. Lubomirski, *Ermida*, oprac. J. Kula, Kraków 2004.
- Mikołaj z Wilkowiecka, *Historyja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*, oprac. J. Okoń, Warszawa 2004.
- M. Rej, *Kupiec*, wyd. A. Kochan, Warszawa 2009, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, t. 36 [<https://ibl.waw.pl/36bps.pdf>].
- Staropolskie pastoralki dramatyczne*, oprac. J. Okoń, Wrocław 1989, BN, s. I, nr 269.
- Teatr jezuicki XVIII i XIX wieku w Polsce. Z antologią dramatu*, wstęp i oprac. I. Kadulska, Gdańsk 1997.
- Teatr polskiego renesansu*, oprac. J. Lewański, Warszawa 1988.

Źródło pomocnicze:

- O dramacie. Wybór źródeł do dziejów teorii dramatycznych*, t. 1: *Od Arystotelesa do Goethego*, red. E. Udalska, Warszawa 1990.
- Trzy poetyki z czasów Richelieu*, wstęp, przekład i oprac. M. Bajer, Gdańsk 2010.

Opracowania (do wyboru):

- J. Abramowska, *Ład i Fortuna. O tragedii renesansowej w Polsce*, Wrocław 1974.
- M. Adamczyk, *Rozważania nad poetyką misterium*, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 3 [<http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=5388>].
- M. Adamczyk, „*Żywot Józefa*” Mikołaja Reja. *Studium porównawcze*, Wrocław 1971.
- J. Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974.
- E. Csató, *Leon Schiller*, Warszawa 1968, rozdział IV.
- A. Dąbrówka, *Teatr i sacrum w średniowieczu. Religia – cywilizacja – estetyka*, Toruń 2013.
- Dramat i teatr sakralny*, red. I. Sławińska i in., Lublin 1988, (rozprawy: J. Smosarski, *Religijne widowiska parateatralne w Polsce XVII wieku. Kilka przykładów*; W. Sulisz, *Współczesne interpretacje staropolskiego dramatu religijnego*; E. Żwirkowska, *Pasja w dramacie staropolskim XVI–XVII wieku*).
- Dramat polski. Interpretacje*, red. J. Ciechowicz i Z. Majchrowski, t. 1, Gdańsk 2001 (artykuły: B. Judkowiak, *Historyja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*; Z. Głombiowska, *Odprawa posłów greckich*; ewent. – A. Nawarecki, *Tragedia o bogaczu i Łazarzu*).
- M. Fik, *Trzydzieści pięć sezonów. Teatry dramatyczne w Polsce w latach 1944–1979*, Warszawa 1981.
- Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 2002 (lub wyd. nast.).
- B. Judkowiak, *Wzgardzony wielogłos. Kultura teatralna czasów saskich i jej tradycje*, Poznań 2007.
- P. Kencki, „*Historyja o Chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*” i *Stary Testament*, „Pamiętnik Teatralny” 2007, z. 1–2.
- P. Kencki, *Historia XVII-wiecznego teatru w Polsce*, w: *Ustanawianie historii*, red. A. Adamiecka-Sitek, D. Buchwald i D. Kosiński, Warszawa 2010.

- P. Kencki, „*Żywot Józefa*” *Mikołaja Reja: gry w teatrze świata*, „Pamiętnik Teatralny” 2005, z. 1–2.
- D. Kosiński, *Teatra polskie. Historie*, Warszawa 2010.
- B. Król-Kaczorowska, *Teatr dawnej Polski. Budynki – dekoracje – kostiumy*, Warszawa 1971.
- J. Krzyżanowski, „*Dialog częstochowski*”, w: tenże, *Paralele*, wyd. 3, Warszawa 1977 (o Mikołaju z Wilkowiecka).
- J. Krzyżanowski, *W wieku Reja i Stańczyka*, Warszawa 1958.
- A. Kruczyński, *Sarmacki teatr narodowy*, w: *Teatr Narodowy w służbie publicznej. Marzenia i rzeczywistość*, red. A. Kuligowska-Korzeniewska, współpr. P. Kencki, Warszawa 2007.
- J. Lewański, *Średniowieczne gatunki dramatyczno-teatralne* (z. 1 – dramat liturgiczny, z. 2 – komedia elegijna, z. 3 – misterium), Wrocław 1966–1969.
- J. Lewański, *Leona Schillera prace nad teatrem staropolskim*, „Pamiętnik Teatralny” 1955, z. 3–4.
- J. Lewański, *Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce*, Warszawa 1981.
- T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1995 (i wyd. nast.)
- M. Mieszek, *Intermedium polskie XVI – XVIII w.*, Kraków 2007.
- E. Nawrocka, „*Żywot Józefa*” *Mikołaja Reja na scenach polskich*, w: *Studia nad Mikołajem Rejem; twórczość i recepcja*, red. B. Nadolski, Gdańsk 1971.
- J. Okoń, *Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku*, Wrocław 1970.
- Opera w dawnej Polsce*, red. J. Lewański, Wrocław 1973.
- „Pamiętnik Teatralny” 1960, z. 3–4 (materiały o dawnym teatrze).
- „Pamiętnik Teatralny” 1964, z. 3 (rozprawy: J. Kowalczyk, W. Roszkowska, *Teatr Jana Zamoyskiego „Sobiepana”*; A. Sajkowski, *Teatr Jana Kazimierza*).
- D. Ratajczakowa, *Światoobraz komedii. Podłoże gatunku i jego przemiany*, w: *Humor w kulturze – kultura humoru*, red. M. Sugiera i J. Zając, Tarnów 2002.
- Z. Raszewski, *Dejmek*, „Pamiętnik Teatralny” 1981, z. 3–4.
- Z. Raszewski, *Krótką historia teatru polskiego*, Warszawa 1977 (i wyd. nast.).
- W. Roszkowska, *Włoski rodowód komedii Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, Wrocław 1960.
- Stanisław Herakliusz Lubomirski – twórca i dzieła*, red. A. Karpiński i E. Lasocińska, Warszawa 2004.
- J. Szczublewski, *Pierwsza „Reduta” Osterwy*, Warszawa 1965.
- K. Targosz-Kretowa, *Teatr dworski Władysława IV*, Kraków 1965.
- J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1973 (i wyd. nast.).

strony internetowe godne polecenia:

mikolajrej.pl
staropolska.pl

XII. W KRĘGU TOPIKI ŚRÓDZIEMNOMORSKIEJ

Temat konkursowy z lat poprzednich

Uwaga: Temat składa się z części ogólnej (**obowiązującej wszystkich**) i trzech propozycji (topos teatru świata, topos drogi, topos domu) – **do wyboru**.

— Pierwotne pojęcie toposu (łac. *loci communes*; pol. *miejsca wspólne*). Jego korzenie retoryczne. Topos w retoryce jako argument, topos w literaturze jako skrótowa, nacechowana aksjologicznie formuła myślowa lub obrazowa. Przedmiot o bogatym polu skojarzeniowym wykorzystany do metaforyzacji np.: ogród, koło, teatr, dom, droga – jako podstawa toposu lub „wiązki” toposów.

— Pojęcie rozszerzone: topos jako tradycyjny temat obiegowy. Tematy imienne i przedmioty „topiczne”. Antyk i Biblia jako źródła tematycznego repertuaru literatury europejskiej. Względna odrębność, ale też zamiennność oraz przenikanie tematów biblijnych i antycznych.

— Topika jako wyraz wizji świata wspólnej dla danej kultury. Znaczeniowa stałość i zmienność toposu. Funkcjonowanie topiki w literaturze różnych epok.

Opracowania:

A. Okopień-Sławińska, *Topos*, w: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1998.

J. Abramowska, *Powtórzenia i wybory*, Poznań 1995, tu: *Topos i niektóre miejsca wspólne badań literackich; Serie tematyczne*.

E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 1997.

B. Emrich, *Topika i topoi*, tłum. J. Koźbiał, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 1 [<http://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/8/?idno=1724>].

N. Frye, *Wielki kod. Biblia i literatura*, tłum. A. Fulińska, Bydgoszcz 1998.

M. Głowiński, *Mity przebrane*, Kraków 1990 (i wyd. nast).

J.M. Rymkiewicz, *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*, Warszawa 1968.

Słownik literatury polskiej XX wieku, Wrocław 1992 (i wyd. nast.), tu artykuły E. Sarnowskiej-Temierusz, *Topika antyczna*; W. Gutowskiego, K. Jakowskiej, *Topika chrześcijańska*; W. Panasa, *Topika judajska*.

Topika antyczna w literaturze polskiej XX wieku. Studia, red. A. Brodzka i E. Sarnowska-Temierusz, Wrocław 1992.

A. TOPOS ŚWIATA – TEATRU (*THEATRUM MUNDI*)

— Źródła antyczne: filozofia platońska i neoplatońska. Sens: świat jako rzeczywistość pozorna i nie w pełni suwerenna (odbicie świata idei). Wizja świata rządzonego przez siły nie zawsze życzliwe człowiekowi. Związek z toposem *deus ridens* (bóg naśmiewający się), sprzecznym z biblijnym pojęciem Opatrzności.

— Rozwinięcie renesansowe w trzech sensach: 1. znikomości świata (związek z problematyką *vanitas*); 2. zmienności losu (związek z pojęciem Fortuny – por. Szekspirowski obraz człowieka jako aktora, który raz wdziewa płaszcz królewski, a raz żebracze łachmany, np. kwestie błazna w komedii *Jak wam się podoba*); 3. determinizmu i wolności (wolnej woli) – por. obraz człowieka jako marionetki w spektaklu, którego bóg/Bóg jest zarazem reżyserem i bawiącym się widzom, we fraszkach J. Kochanowskiego *O żywocie ludzkim* (I,3, i I,101) i *Człowiek boże igrzysko* (III,76). Powiązanie toposów świata jako teatru i życia jako snu w dramacie Calderona *Życie jest snem*.

— Odwracalność toposu: świat jest teatrem = teatr jest światem (por. Szekspirowski *Globe Theatre*). Teatr w teatrze (np. *Hamlet* i *Sen nocy letniej* Szekspira, *Wyzwolenie Wyspiańskiego*) jako wyraz przenikania się różnych poziomów rzeczywistości przedstawionej w dramacie („realnej” i odgrywanej). Prospero z *Burzy* jako reżyser.

— Romantyczne koncepcje teatru (dramatu) odzwierciedlającego całościowy porządek świata: wymiar materialny i transcendentny (*Dziady*), społeczny (*Nie-Boska komedia*). Echa Szekspirowskie i Calderonowskie u wielkich romantyków.

— Pochodna toposu rozwinięta w wieku XX: człowiek jako aktor. Rozdzielność osoby i roli (maski), przyjętej świadomie lub narzuconej przez innych (*Ślub* W. Gombrowicza). Chwiejna tożsamość bohatera i teatralizacja życia jako motywy prozy fikcjonalnej np. (*Zwyczajne życie* K. Čapka; *Powiedzmy*, *Gantenbein* M. Frischa; *Prawdziwe życie Sebastiana Knighta* V. Nabokova; *Sposób bycia* i *Rondo* K. Brandysa).

— Żartobliwe reaktywowanie pierwotnych znaczeń toposu – np. opowiadanie I *Ze wspomnień Ijona Tichego* S. Lema (genialny uczony – solipsysta w roli „naśmiewającego się boga”, twórcy sztucznych świadomości i sztucznych światów).

Opracowania:

Hans Urs von Balthasar, *Topos teatru świata*, tłum. M. Mijalska, M. Rodkiewicz, W. Szymon, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 20 (2007), nr 1–2, s. 17–30.

Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, tłum. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1953, BN, s. II, nr 81.

Gombrowicz i krytycy, wybór i oprac. Z. Łapiński, Kraków 1984 (tu: J. Jarzębski, *Kategoria gry w poglądach Gombrowicza*; M. Głowiński, *Komentarz do „Ślubu”*).

J. Kotarska, „*Jesteśmy jakby na grę personsy ubrane*”. *Barokowe wersje toposu theatrum mundi*, w: *taż*, *Theatrum mundi. Ze studiów nad poezją staropolską*, Gdańsk 1998.

J. Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 1980, s. 289–293.

Plotyn, *Enneady*, tłum. i oprac. A. Krokiewicz, Warszawa 1959, t. 1, s. 301–310.

J.M. Rymkiewicz, *Ludzie dwoiści (Barokowa struktura postaci Słowackiego)*, w: *Problemy polskiego romantyzmu*, s. III, red. M. Żmigrodzka, Wrocław 1981.

R. Słobodzian, *Oblicza metafory teatralnej – pochod przez stulecia*, „Prace Literackie” 48 (2008), s. 151–169 [<https://wuwr.pl/plit/issue/view/201>].

I. Sławińska, *Świat jako spektakl*, w: *taż*, *Moja gorzka europejska ojczyzna*, Warszawa 1988.

S. Świątek, *Norwidowski teatr świata*, Łódź 1983.

B. TOPOS DROGI. HOMO VIATOR

— Ruch po drodze, chodzenie jako podstawowe doświadczenie ludzkie. Jego odbicie w systemie gramatycznym (czas gramatyczny) i frazeologii języka.

— Symboliczne znaczenia drogi i pojęć pokrewnych: wędrówka – błądzenie – pielgrzymowanie; droga prosta – kręta; szeroki trakt – wąska ścieżka; labirynt; droga bita – wyboista; koleiny; przewodnik (*cicerone*) – *vademecum*.

Motyw drogi w mitologii greckiej – m.in.:

Wyprawa po złote runo (mit o Argonautach);

Mit o Tezeuszu – motyw błądzenia w labiryncie;

Zstąpienie do Hadesu (mity o Heraklesie i o Orfeuszu);

Powrót na Itakę (mit o Odyseuszu). Odyseusz jako prototyp wędrowca.

— Motyw drogi w tradycji biblijnej – m.in.: wędrówka do Ziemi Obiecanej; Droga krzyżowa; „Ja jestem drogą” (słowa Chrystusa).

— Droga jako metafora ludzkiej egzystencji (droga życia, iść przez życie).

— Podróż (do innej miejscowości, ze wsi do miasta, do innego kraju) jako doświadczenie edukacyjne i sposób na dojrzewanie (obrazy w literaturze).

— Wędrówka w przestrzeni realnej (np. ze wsi do miasta, z dzielnicy do dzielnicy) jako przemieszczanie się w przestrzeni społecznej (obrazy w literaturze).

— Podróż w przestrzeni symbolicznej – wśród tradycji kulturowych, stylów (obrazy w literaturze).

— Wielka literatura europejska nawiązująca do topiki drogi – m.in.:

Homer, *Odyseja*;

Dante, *Boska komedia*;

M. de Cervantes, *Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy*;

A.R. Lesage, *Przypadki Idziego Blasa*;

J. Swift, *Podróże Guliwera*; D. Defoe, *Przypadki Robinsona Cruzoa*;

L. Sterne, *Podróż sentymentalna*;

J. Potocki, *Rękopis znaleziony w Saragossie*;

J. Joyce, *Ulisses*;

S. Beckett, *Czekając na Godota*.

— Topika drogi w literaturze polskiej. Nawiązania do tego toposu w polskiej kulturze – m.in.:

Literackie potomstwo Odyseusza (m.in. *Powrót Odysa* S. Wyspiańskiego);

Motyw pielgrzymstwa w piśmiennictwie porozbiorowym;

Podróż jako doświadczenie edukacyjne (np. *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* I. Krasickiego);

Bohater romantyczny jako wędrowiec (np. A. Mickiewicza *Sonetów krymskie*,

J. Słowackiego *Podróż na Wschód*);

Vade-mecum C. Norwida – idea cyklu;

Drogi na wschód. Literackie obrazy Syberii i świadectwa zesłania; Podróże na Zachód. Doświadczenie egzotyki, bogactwa kulturowego, ale i obcości. Literackie obrazy tych podróży;

Podróże w głąb siebie i w głąb czasu. Ich obrazy literackie.

— Wpływ topiki drogi na kształtowanie się gatunków literackich i odmian gatunkowych w innych dziedzinach sztuki – m.in.:

Powieść przygodowa (pikarejska);

Powieść edukacyjna;

Relacje z podróży („Podróże”);

Filmy drogi itp.

Opracowania:

W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1996 (i inne wyd.), hasło: *Podróż*.

Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, t. 2, Warszawa 1985, hasło: *Podróż Odysa*.

J. Abramowska, *Peregrynacja*, w: *Przestrzeń i literatura*, red. M. Głowiński i A. Okopień-Sławińska, Wrocław 1978.

E. Auerbach, *Mimesis* (rozdz. VI: *Rycerz dworski wyrusza w drogę*), t. 1, Warszawa 1968.

Człowiek w drodze, red. L. Wiśniewska, t. 1–2, Bydgoszcz 2000 (wybrane studia).

G. Genette, *Przestrzeń i język*, w: *Studia z teorii literatury. Archiwum przekładów „Pamiętnika Literackiego”*, red. K. Bartoszyński, t. 2, Wrocław 1988.

Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 1997 (wybrane fragmenty)

G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988 (zwłaszcza s. 64–69).

K. Marciniak, *Mitologia grecka i rzymska. Spotkania ponad czasem*, Warszawa 2018.

T. Michałowska, *Topika pielgrzymia i pielgrzymki w literaturze polskiego średniowiecza*, w: *Peregrinationes. Pielgrzymka w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995.

E. Mioletinski, *Poetyka mitu*, tłum. J. Dancygier, przedmowa M.R. Mayenowa, Warszawa 1981 – rozdz. III: „Mitologizm” w literaturze XX wieku (zwłaszcza fragmenty poświęcone *Ulissesowi* J. Joyce’a).

A. Nowicka-Jeżowa, *Homo viator – mundus – mors. Studia z dziejów eschatologii w literaturze staropolskiej*, t. 1–3, Warszawa 1988.

J. Ryba, *Motywy podróżnicze w twórczości Jana Potockiego*, Wrocław 1993 (zwłaszcza rozdz. I i VII).

E. Wolicka, *Odyseja – Politeja. Szkic o homerycko-platońskim rodowodzie „człowieka-pielgrzymia”*, „Znak” 1992, z. 1.

Ph. Wheelwright, *Symbol archetypowy* (zwłaszcza rozdz. *Symboliczna postać pielgrzymia*, s. 298–303), tłum. M.-B. Fedewicz, w: *Symbole i symbolika*, wybór i wstęp M. Głowiński, Warszawa 1990.

A. Wieczorkiewicz, *Wędrowcy fikcyjnych światów. Pielgrzym, rycerz, włóczęga*, Gdańsk 1996 (zwłaszcza *Wprowadzenie, Pikarejskie włóczęgi i Zakończenie*).

C. TOPOS DOMU

— Topos DOMU – jeden z podstawowych znaków budujących obraz przestrzeni otaczającej człowieka i jeden z najważniejszych toposów kulturowych.

— Dom w języku. Prasłowo (por. jęz. łac., gr., indoeurop.). Pole znaczeniowe: użycia dosłowne i przenośne. Synonimy, wyrazy bliskoznaczne – od potoczności do wzniosłości (od lepianki do pałacu, wreszcie „maszyny do mieszkania” Corbussiera); związek z przemianami kulturowymi, społecznymi i obyczajowymi. Elementy składowe domu – ich nacechowania wartościujące: fundamenty, ściany, dach, okna, próg, drzwi. Związki frazeologiczne domu: dom-twierdza, dom otwarty, domek z kart; przysłowia: gość w dom; prać brudy we własnym domu; sad zasadzić, dom postawić; wolność Tomku w swoim domku; chłodno, głodno, do domu daleko; kto drogi prostuje, w domu nie nocuje i in. „Dom” w użyciach metaforycznych, np. mowa jako dom.

— Sensy metonimiczne (związki z rodziną, rodem, pokoleniem, dziedzictwem).

— Dom – rodzina – role męża, żony, ojca, matki; ich trwałość i przemienność w historii.

— Motyw domu w mitologii antycznej i w tradycji biblijnej, m.in.: zniszczenie i utrata domu (Iliada Homera); powrót do domu; Lary i Penaty, ognisko domowe; dom ojca – dom Ojca – w tradycji biblijnej; budowanie domu (Psalm 127); budowanie na skale lub na piasku; kamień węgielny.

— Motyw domu w literaturze polskiej. Dom rodzinny jako źródło wartości; dzieciństwo i dojrzewanie jako próg doświadczenia; „białe ściany polskiego domu”; dworek i dwór, chata. Gniazdo rodzinne, twierdza i placówka. A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*; H. Sienkiewicz, *Trylogia*; J. Parandowski, *Zegar słoneczny*; Z. Nowakowski, *Przylądek Dobrej Nadziei*; S. Lem, *Wysoki Zamek*; M. Wańkowicz, *Szczeniące lata, Ziele na kraterze*; K. Brandys, *Mała księga*; A. Stojowski, *Podróż do Nieczajny*; A. Zagajewski, *Do Lwowa*; J. Parandowski, *Niebo w płomieniach* i in.

— Dom ojczysty, swoi i obcy, odejścia i powroty, dom i bezdomność, np.: J. Kraszewski, *Chata za wsią*; S. Żeromski, *Wierna rzeka*; M. Rodziewiczówna, *Czahary*; Z. Kossak, *Požoga*; M. Czapska, *Europa w rodzinie*; Cz. Miłosz, *Dolina Issy*; J. Krzysztoń, *Wielbłąd na stepie*.

— Dom w krajobrazie, dom i jego otoczenie w przemianach społecznych i obyczajowych. Trwałość i zniszczenie.

Utwory:

E. Orzeszkowa, *Nad Niemnem*; B. Prus, *Placówka*; G. Zapolska, *Moralność pani Dulskiej*; W. Reymont, *Chłopi*; S. Żeromski, *Ludzie bezdomni*; Z. Nałkowska, *Granica, Dom nad łąkami, Dom kobiet*; M. Dąbrowska, *Noce i dnie*; P. Gojawiczyńska, *Dziewczęta z Nowolipek*; M. Kuncewiczowa, *Cudzoziemka*; B. Schulz, *Sklepy cynamonowe*; M. Wańkiewicz, *Rodzina Korzeniowskich*; T. Różewicz, *Kartoteka*; S. Mrożek, *Tango*; J. Strykowski, *Głosy w ciemnościach*; W. Myśliwski, *Pałac*; S. Chwin, *Hanemann*; W. Odojewski, *Zasypie wszystko, zawieje*; M. Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*.

— Dom wobec Zagłady, np. B. Wojdowski, *Chleb rzucony umarłym*; H. Krall, *Sublokator*; H. Grynberg, *Żydowska wojna*.

— Motyw domu w poezji lirycznej różnych epok, np. Kochanowskiego, Mickiewicza, Konopnickiej, Kasprowicza, Staffa, Tuwima, Wierzyńskiego, Broniewskiego, Miłosa, Baczyńskiego, Różewicza, Lipskiej.

— Współczesne gry z motywem: np. O. Tokarczuk, *Dom dzienny, dom nocny* lub inne wybrane utwory .

— Motyw domu w literaturze światowej – wybrane przykłady (m.in.: G. Flaubert, *Pani Bovary*; L. Tołstoj, *Anna Karenina*; M. Proust, *W stronę Swanna*; T. Mann, *Buddenbrookowie*; G. Marquez, *Sto lat samotności*; W. Faulkner, *Niepokonane*).

— Topos domu a kształtowanie się gatunków literackich: pamiętniki, powieść autobiograficzna, saga rodzinna, powieść gotycka i powieść grozy (motyw domu nawiedzonego).

Opracowania:

Słownik literatury polskiej XIX w., red. J. Bachórz i A. Kowalczykowska, Wrocław 1994 (hasła: J. Prokop, *Dom rodzinny*, J. Bachórz, *Kobieta Polka*).

Słownik literatury polskiej XX w., red. A. Brodzka i in., Wrocław 1992 (hasła: A. Martuszevska, *Topika literatury obiegów popularnych*, I. Maciejewska, *Topika tradycji narodowych*, M. Baranowska, *Urbanizm*).

M. Czermińska, *Dom w autobiografii i powieści o dzieciństwie*, w: *Przestrzeń i literatura. Studia*, red. M. Głowiński i A. Okopień-Sławińska, Wrocław 1978.

M. Heidegger, *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, oprac. K. Michalski, Warszawa 1977.

A. Witkowska, *Sławianie, my lubim sielanki*, Warszawa 1972 (rozdz. VI: *Białe ściany polskiego domu*).